

АЗƏРБАЙҶАН

АзәрбајҶан Јазычылар Иттифакынын
ајлы әдәби-бәди журналы

10

ОКТЯБР

1983

БУ НӨМРЭДӘ:

НӘСР

САБИР АЗƏРИ — Дәландә (роман)	3
ТОФИГ ГƏРРƏМАНОВ — Көрмә сәһәси (hekalə)	88
ПОЕЗИЈА	
ƏЛƏКБƏР САЛАҺЗАДƏ — Ше'рләр	76
ТЕЈҶУБ ГУРБАН — Ше'рләр	81
ЭЛИМХАН ЈАГУБ — Ше'рләр	82
ЕЛДАР НƏСИБЛИ — Ше'рләр	83
ƏКДƏР ФƏРЭЛИ — Ше'рләр	86
МУСТАФА ИСКƏНДƏРЗАДƏ — Бу очағын оду	
сөнмә (поемадан парчалар)	109
НАФИЗ ƏЛИ — Ше'рләр	114
АДИЛ ЧƏМИЛ — Ше'рләр	116
АҒАЧƏФƏР НƏСƏНЛИ — Ше'рләр	117
ПУБЛИСИСТИКА	
ƏЛНАҒА ЈАСИНЗАДƏ — Шимал нағылы	121
ӘДƏБИ КӨНЧЛИК	
ƏЛӘСКƏР ƏЛИОҒЛУ — Ше'рләр	129
ƏҺМƏД ОҒУЗ — Ше'рләр	129
КУЛБƏНИЗ ГƏМБƏРОВА — Ше'рләр	131
ТƏРЧҰМƏ: ПРОБЛЕМЛƏР, МУЛАҺИЗЭЛƏР	
МƏНƏВИ ДАЈАГЛАРДАН БИРИ (Ə. Агајев, Ə. Əлисла, Т. Рүстөмов, А. Абдулла ва С. Рүстөмханлынын ре- даксијамызын сорғусуна чаваблары)	132—143
ƏҺМƏД ЧƏМИЛИН АНАДАН ОЛМАСЫНЫН 70 ИЛЛИҶИ	
ТОФИГ МАҺМУД — Мəним таныдығым шаир	144
ƏҺМƏД ЧƏМИЛ — Ше'рләр	146
СƏРҺƏДСИЗ СӨЗ СƏРВƏТИМИЗ	
ИЛҒАР ГАСЫМОВ — Ишығлы улдулардан бири (С. Бейрəнки фəчиһсинин изи илэ)	148
ТƏБРИК ЕДИРИК	
АБДУЛЛА АББАСОВ — Бир өмрүн чырағлары (К. Нусеинордунун 60 яшы мунасибəтилə)	154
«ГƏЛƏМ—МƏНИМ СӨЗ ГАРДАШЫМ...» (М. Ара- зын 50 яшы мунасибəтилə өмөкдашымызын шаврлэ мунасибəси)	158
ТЭНГИД ВƏ ӘДƏБИЈАТШУНАСЛЫҒ	
НАЗЫМ ƏЗИМОВ — Низаминни Гөрби Авдопада тəдғиги	161
НАМИГ БАБАЈЕВ — Фуаулинни бир адрэсү вар иди...	170
ПƏНАН ХƏЛИЛОВ — Гөдм адлэв да тарихиди	175
АРИФ СƏФИЈЕВ — Драматурғиянын имкаилэ- ры ва реал вазилэти	185
КИТАБ РƏФИ	191

10/02/24

М. Ф. АХМƏТОВ ИДМН
АзәрбајҶан Республикасы
КИТАПХАНАСЫ

Əhməd Çəмилин анадан олмасынын 70 иллији

МƏНИМ ТАНЫДЫҒЫМ ШАИР

Əhməd Çəмилин поезиясы һаггында дүшүнәндә көзләримин өнүндә баһар нәфәсли, тәзә-тәр бир бәнәшә чанлаһыр. Бу, һеч заман солмајан бәнәшәдир; дәрһәл көзә чарлмајан, сәдә, фусуһар, тәрәвәтли бир бәнәшә!

Мүһарибә илләриндә, һәлә 11—12 јашлы ушагкә, илк дәфә онун шә'рләрини охујанда нечә һәјәчән кеһирдијими һәлә дә унутмамышам. Бу, һәгиги поэзия илә илк көрүш иди. Илк көрүшүн тәәссураты исе һеч заман унутулмур. С. Вурғун, С. Рүстәм, Р. Рза, М. Раһим, О. Сарыәвәли, М. Дилбәзи кими шаирләр исе сәвә-сәвә мутәлиә етсәм дә, һансы гүвәсә мәни Əhməd Çəмил јарадычылығына чәкирди. «Чан нәнә, бир нағыл дә!» шә'ринини о вахт мәнә ојатдығы дәрин тә'сири бу күн әди сөзләрлә ифәдә етмәкдә ачнзәм. Елә билирдим ки, Əhməd Çəмил аһамә вердијим сәјсәз-һе-сәбсыз суаллары ешидиб, башгасындан јох, елә мәнән јазыб. Ахы, о дөврдә етәси чәбһәдә дөјүшән минләрлә ушаг нәнәси илә, аһасы илә бәлә сәһбәтләр апарырды. Шә'рин күчү, гүвәси бу тәбиликдә вә бу һәјәтиликдә иди.

Сонра унвәрситәдә охудугум заман, Əhməd Çəмилин тәзә јаздығы: «Табриздә әзән чағы» шә'ри мәнә күчлү тә'сир бағышлады. Дудум ки, онун чанлы ләһнә, мәнзәрә, јыгчам сүжәт јарәтмәдә, тәбии диалоглар ишләтмәкдә әвәзи јохдур. Кет-кәдә јарадычылығына марағын артды, һәм әвәллик, һәм дә тәзә јазыларыны ахтармаға башладым. Тәлә елә кәтирди ки, онула таныш олдум, јарадычылығы кими әзүнү дә сөвдим.

Əhməd Çəмил һәр шәји үрәјинә салан, чох көтүр-гој едән, дүшүнән, һәјәчән ке-чирән, нәрәһәт адам иди, онун зәһирн сәкитлији илә даһиллики әнәрәһәтлјәг әра-синдыкы дәрин зиддијәт тәсәдуфи дејилди. Бу сәкит адам һаггызылығы, әдәләтсиз-лијә, нәгсанләрә дөзмүрдү, севки вә нифрәт һиссини кизләдә билмирди. Зәһирн сәкит ола дә, көрүнүр ки, варлығында тәләтүм, һәјәчән, фыртына тәз-тәз доғурду, чүнки бикәнә вә лагәјд адам дејилди, архивиндәки әлјазмалары ичиндә рәст кәлдијим:

Аһ, үрәјим, үрәјим,
Нијә сәкит дејилсән!

мисралары онун нечә нәрәһәт бир һәјәт кәчирдијини әјдын кәстәрир.

Шаир фикир вә әгидәсиндә һәмишә мөһкәм вә дөnmәз иди. Бүтүн бунларын әр-хәсиндә тәмизлики, сафлыг, сәдәгәт, мәнәббәт вә инәм варды — ону јашадан, һәјәтә бағлајан бу јүксәк дүгәуләр олмушду. һәттә бунлар ону фәнәтик олмаға гәдәр кәти-рәдй чыхарырды. Күнләрлә фикирли, дүшүнчәли, мүкәддәр кәзирди. Өзү етираф едирди ки, һәмишә јазә билмирәм, 10—15 күн бекәр кәзирәм, елә дүшүнүрәм, дә-шынырам. Көрүндүјү кими, о, нә тәнбәллик едир, нә лагәјдлик кәстәрир, нә дә баш-га шиләрлә мәшәул олурду. Едәдә дә, чәлдә дә, дәннз сәһилиндә дә, трамвајда дә, га-

рәрдә дә, бағда дә, һәр јердә, һәр заман шә'рлә јашајыр, шә'рлә нәфәс алырды. Дү-шүнүрдү, ахтарырды, нәрәһәтчылыг ичиндә чәбәләјырды, дәмәк, күнләр бош, өзү дејән кими бекәр кәчирди. Өз руһунә үјүн кәлән мөвзү таһмаг, сонра бу мөвзү үзәриндә ишләмәк вә истодијинә һәл олмаг чәтин процес ола дә, Əhməd Çəмил һәмишә бунун әһдәсиндән ләјагәтлә кәлирди. Тәсәввүрүнүзә кәтир ки, о, бир шә'-рин бир нечә вариантыны јарадырды. Тәкчә шә'рини! Хейр! Мисраларын дә, сөз-дәрин дә! Елә мисра олурду ки, онун он вариантыны јарадыр, бунларын ән јахшысы-ны, ән кәмилини сечирди.

Əhməd Çəмилин «Чан нәнә, бир нағыл дә!» адлы мәшһур шә'рини тәкрар јәдә салмаг истәјәрәм. Бу әвәзсиз шә'р халгын фикриндә, јаддашында, үрәјиндә әбәди галыб.

Шаир халга, Ленинә, партијаға һәмишә бөјүк мәнәббәт бәсләјирди. Бу мәнәббәт онун јарадычылығынын апарычы мотивинә чеврилмишди. Дәни рәһбәриликкә һәср етдији шә'рләрин һәмисы илһамдан, шөвг вә мәнәббәтдән доғуб јаранмышды. Архив-виндәки әлјазмалары ичиндә Ленинлә әләгәдәр мисралар, гәјдләр кәстәрир ки, өм-рүнүн сонларында дә о, јәнә бу мүһүм мөвзудә јазмаға һазырлашырышы; кениш планлары вармыш.

Əhməd Çəмил бир совет шаири кими ингилабы, онун сәјсәсиндә јаранан јени дөв-раны, бу дөвранын инсанләрә бәхш етдији сәәдәти, хошбәхтлији, фираванлығы тәрән-нүм етмәкдән доғмурду. Өзү бу бәрәдә фәхрлә данышырды. 1968-чи илдә онула сәһбәт заманы ифтихарлә демишди: «Мән халгын, партиянын әскәри олмушам. Јәнә дә өзүмү әскәр кими һисс едирәм».

Вахтында кәлмишк бу дүнјәја биз.
Бу дүнја јендән гурулмалыјды.
Аловлар ичиндә чалханан дәннз,
Шәфәтгәр гојунда дурулмалыјды.

Мисал кәтирдијимиз «Вахтында кәлмишк бу дүнјаја биз» адлы бу шә'р халг ара-сында кениш јәйилмишдыр.

Əhməd Çəмил халгын, заманын, дөврүн руһу, һәдизәләри илә јашајырды. Сумгајыт кими тәзә шәһәрин салынмасы, Минкәчевир су-әлектрик стансиясынын гу-рулмасы, Нефт дашларында, тараларда, замиләрдә халгын кәстәрдији гәһраман-лыг — бир сөзлә, өлкенин, доғма Азәрбајҗанын ичтимаи вә мәнәви һәјәтиндә баш верән бөјүк һәдизәләр шаирин нәзәр-дигәтәндән јайынмырды. О, бу јүксәлишин, халгын бој артымынын, бир нәв, салнамачиси, фәал иштиракчысы иди. Бир дәфә та-һалба икән Сумгајытда, тәзәчә тикилән мәденијәт сарајындакы көрүшдә Əhməd Çə-мил «Тәмәл дашлары» шә'рини әзбәрдән охудум. Бу шә'рин фәһләләр тәрәфиндән нечә бөјүк мәнәббәт вә һәрәратлә гәршыландығыны бу күн хүсусилә хәтирләмаг истәјирәм. О, Азәрбајҗанын әмәк һәјәтиндән, адамларындан јазмағы өзүнүн мүгәддәс борчу билирди. Оudur ки, тәз-тәз кәндәрә кәдир, кәзир, адамларла көрүшүр, сонра бу хәтирәләри шә'рләрә чеврилди. Күләли әми һаггында Əhməd Çəмил нечә бөјүк сәмимијәтлә сәһбәт ачымышдыр. Елә бил бу адам онун ән әзнә вә ән доғмә адамы-дир. Тәкчә Күләлини јох, бу кәндә јашајан дикәр адамлары дә — Мәһрибән гәри-ди, кәлини Күләбатында дә мәнәббәтлә хәтирләјир. Јахуд, башга бир шә'риндә шүм еләјән тракторчу оғланла мәнәббәтләрини севки мүнәсәбәтләрини әмәјин фонунда мәрәглә вәрмишдир. Тәкчә әмәк адамлары јох, һәм дә һагг-әдәләт, сәәдәт, сүлһ вә әзәдлык урунда мүбаризә апаран мәрд инсанлар дә шаирин досту, һәмдәмидир.

Бир дәфә Əhməd Çəмила нә үчүн поема јазмамасы һаггында суал ердим. Сонрә бу суалын јерсиз вә сәһә олдуғуну әнләдим, чүнки шаирин елә шә'рләри вар ки, по-ема гәдәр мәзмунлудур, әһәтәлидир. Əhməd Çəмил поезиясынын өзүнәмәхсус кәзәл хүсусијәтләриндән бири — јыгчам сүжәт әтрафиндә чанлы ләһнәләр, мәнзәрәләр, характерләр вәрмәк бәчәрғидир. «Нишан үзүјү» шә'риндә гылынчә бармағы үзү-лән кәлини, бу фәчнаны төрөдән гәтил, үзүјү көрөркән көврәлән, өз нишанлығыны хә-ләрләјән әскәр — бунларла јанашы мүһарибәдә дәрин гәзәб дүгәуләри чанлы вә күч-түрләјән әскәр — бунларла јанашы мәнәббәтләри һәр шә'рдә һәср мөвзусу вар, һәдизәләр, лүдүр. Башга бир мисал. «Әмрәһин аһасы» адлы шә'рдә һәср мөвзусу вар, һәдизәләр, әһвәләтләр вар, аһаг бунлар чанлы, әтли-ғанлы, ширәли, һәјәти, һаггы бир шә'рин јаранмасына мәнә ола билмәмишдир. һәр шә'рдән әвәл, оғлуну чәбһәдә итрян бир аһанын мәрд, чүчлү характери долғун вәрилмишдир. Онун сәһбәти тә'сири вә мәнә-налыдыр. Кәлини зорла ата евинә кәндәрир ки, өзүнә аһа гүрсүн, һавәсини исе јә-налыдыр. Кәнд, бүркү, әв, аһа, кәлини, һавә, — онларын тәләләри — бәх, бүтүн чиндә сәхләјир. Кәнд, бүркү, әв, аһа, кәлини, һавә, — онларын тәләләри — бәх, бүтүн чиндә сәхләјир. Чәсарәтлә дәмәк олар ки, бу шә'р бир поема бунлар шә'рдә габарыг вә чанлыдыр. Чәсарәтлә дәмәк олар ки, бу шә'р бир поема сигләтиндәдир, үмүмијәтлә, Əhməd Çəмилин бу чүр гүдрәтли, поема сигләти шә'рләри чохдур. Мисалән, «Гангилар», «Табриздә әзән чағы», «Дәннздә шәһәр», «Конго» вә башгалары.

Əhməd Çəмилин аһәсиндән, хүсусилә оғлу Елдәр Çəмиладәннин ичәзәси илә онун вәфатындән сонра архивиндәки әлјазмалары нәзәрдән кәчирмәк бизим үчүн бир тәр-рәфдән кәдәрли, бир тәрәфдән исе фәрәһли олду.

Бу әлјазмалар әвәлиин поезиясы илә сых бағлыдыр, онун давамы вә инкышафы-дыр, бә'зән јөнн кәјријәтләрә вә хүсусијәтләрә мәликдир. Онлары бир нечә јерә-јырмәг олар. Биринчиси, Əhməd Çəмилин һәлә јарадычылығынын илк илләриндә јаз-

дыгы севки ше'рлерини, гошмаларыны, икинчиси, му'ариба до'вру ила' алагадар ше'рларини кестермак лазымдыр. Бунларын ба'зиларини шаир жазыб битира билма-миш, маззуну ва мазмунуну гед етмакка кифа'ятланмишдыр. Тамамланмамыш бир чох ше'рларинин айры-айры мисралары, бейтлари, бандлари жазылса да, бунлар өз-өзлүгүндө жахшы та'сир багышласа да, жарымчыгдыр.

ШАИР өзүнүн һа'ятдан тез кедәчәжини һисс едирди, ма'на бунулла алагадар жаздыгы бир неча ше'р һәм ма'налы, һәм да та'сирлидир. О, бу жазыларында ник-бин бир руһла жаша'йр, келәчәји көрүр, ушагларынын сәадәт ва хошбахтлыгине ина-мырды.

«Сатирик и'нәләр» силсиләсиндән олан ше'рләр онун жарадычылыгында жени һа-дисәдир. һәр сөз, һәр мисра кәсәрли, одлу-аловлудур. Шаир жалтаглары, јаланчыла-ры, әлиәјрилари, өзүнү көзә сохан адамлары, пис адәт ва хаси'ятләри тәнгид ата-шина тутур. «Бир тәнгидчи һаггында» адлы сатирик ше'рдә ма'нави чәһәтдән бош, сәхтә бир тәнгидчинин јалтаг, мәнфи характери мәһарәтлә ачылмышдыр.

Онун тәрчүмә саһасинда да хидмәтләри чохдур. Тәкчә, Көтенин «Фауст» әсә-риндаки иши нумунә кестәрилмәжә лајигдир. Әһмәд Чәмил алман әдабијјатынын иң-чиси сәјйлан бу әсәрин рус дилиндаки тәрчүмәләри ила' кифа'ятләнмәмиш, һәм да сәтри тәрчүмәжә әсәсләнмишдыр. Үч мәнбәжә истинад едән шаир һәм фикрич, ма'нанын дәгиглијинә, оријинала јахын олмәсына, һәм форма, услуб чәһәтдән дүзкүн-лүгүнә, һәм да ше'ријјатинә, бәдилијинә хусуси фикир вермишдир. Әһмәд Чәмил тәрчүмәжә өз жарадычылыгына јанашдыгы кими, јүксәк тәләбкарлыгга јанашырды. Та-сәдуфи дејилди ки, вахтила «Фауст» әсәринин наشري кечиккәндә Әһмәд мүәл-лим демшиди: «Мән өвләдләриме варидат гоја билмирам. Тәрчүмә етдијим «Фауст» мәнниң ән көзәл варидатымдыр».

Азәрбајчан поезијасынын ән ләјәгәтли нумәјәндәләриндән бири олан унудулмаз шаиримиз Әһмәд Чәмилин әдаби ирси һәмч етибары ила' о гәдәр дә зәңкин дејил-дир. Амма өјрәнилмәли чәһәтләри чохдур. Бүтүн өмрү боју о, өзүнә, әдәби услубуна, жарадычылыгына бөјүк тәләбкарлыгга јанашмышдыр. Өзүнү илк гәләм тәрчүбәләрин-дән белә танытмыш, сон мисраларыны јазана гәдәр да белә галмышдыр. Ону Сәмәд Вургун ва Назим Никмаат кими бөјүк сәнәткарлар, Әли Карим кими исте'дәдлы ша-ирләр јүксәк гијмәтләндиришләр.

Әһмәд Чәмил зорла, мүхтәлиф васитәләрлә, мүнәсибәтләрлә шөһрәт газанмаға һеч заман чән әтмәмәшди, һәмишә сәдә ва тавәзәкар бир һәјәт кечирмиш, аңча сә-нәтә тәләбкарлыгындән ва сәдәгәтиндән дәнмәмиш, хырда һиссләрдән һәмишә јүк-сәкдә дәјәнмишди. Азәрбајчан ССР Довләт мукафаты лауреаты кими јүксәк бир едә да өлүмүндән сонра чатмышды. Онун шөһрәти — «бәнәвшә шөһрәти» иди, лакин бу, лајигли, һәманы севкидирән, һәгиги бир шөһрәтдир! Белә шөһрәти газанмағ һәр сә-нәткарә нәсиб олмур.

Әһмәд Чәмил

Шаирин архивиндән

ЧИЧӘКЛӘЈИР АҒАЧЛАР

Чичәкләјир ағачлар,
көјәрир көрпә отлар,
Совушур көј үзүндән
сүд кими ағ булудлар.

Булуд, сәма, бағча-бағ —
Башдән-бәша хәзинә,
Мән онларын вургуну,
Онлар мәнә бижа:ә.

Бах, будур гызыл күнәш,
ганадланыб галгыр о.
Бирчә дәрдим будур ки,
јахшыја да, писә дә
ејни көзлә бахыр о.
Дәниз ләләдәјәндә
сәсләнир шырыл-шырыл,
Сәјрышачағ бир аздан
улдузлар парыл-парыл.

Улдуз көзлү, Ај гәлблн
бу сәма солтанәт,
Өвчү севинч ләләли

Ше'рләри чапа шаир Х. Рәзә һазырламышдыр.

дәнизин сәхавәти
Кимә јарашыр!
Јалныз
көзәл, пак инсанларә!
Тәбнәтин өзү тақ,
Тәбнәтин өзү тақ
үлви јарананларә!

ГӘБӘЛӘ

Һејрәтлә сәјр едирәм
јерлә јексан, виранә,
гала диварларынын.
Шөһрәт хәрәбәсинин,
гүдрәт хәрәбәсинин
јаралы аугарынын.
Мәни һејрәтләндирир
диварын галынлығы,
Дивар — бир һүнәр дәгәли!
Будур, гәдим Гәбәлә!
15 аср совушуб,
јүз-јүз туфан, зәлзәлә...
Һаны Шәргин шөһрәти,
о бөјүк, мәструр гала!
Учуг диварды бирчә
гәдим шөһәрдән галан.
Дүшүр ашам тораны,
дајанмајыб кедирәм.
Узагда зурна сәси,
бир дә батан күнәш
гызыл, күмүш сачлары,
Јахында фындыг колу,
шәбәлид ағачлары.
Бир ағачын алтында
әјләшкб динләјимми
о сәданы, о сәси!
Јахын кәнддә тојду, тој.
Орда әлван кәјинмиш
гыз-кәлипләр дәстәси.
Мәннимсә әтрафымда
бөјрү, башы көјәрчин
дашлар зәһилк, кри.
Аларырам фикримдә
бөјүк, гәдим шөһәри.
Бах, ачылыр дан үзү
нәһәнк, дәмр гапылар.
Галгыр дәвә карваны,
өнүндә гоча завар.
Һара кедир карванлар!
Дәчлә, Фәрат бојуна,
Јохса Багдада, Чина!
Јахын кәнддә тојдур, тој.
Тојхана көчмәк истәр
үрәјимин ичнә.
«Јалпы» кедир чаванлар,
чаланлар, охујанлар.
Үз-көзүмдә күнәшин
гызыл, күмүш сачлары.
Чыјинидән көрн дартыр
шәбәлид ағачлары.
Бу сачлар, бу ағачлар,
кәлиң, завар нә сәјләри!
Галалар учуб кедир,
виран галыр шөһәрләр.
Чөкүр шөһрәт мә бәди...
Һәр шәј өлүмә мәнкум,
бирчә халгдыр әбади!
Азәрбајчан — әбади!